

ZESZYTY NAUKOWE UNIwersYTETU ZIELONOGORSKIEGO

SERIA

SCRIPTA HUMANA

TOM 4

*„Obcy świat”
w dyskursie europejskim*

A large, stylized green logo consisting of the letters 'S', 'H', and 'T' intertwined with decorative flourishes. The background of the cover features a photograph of a classical university building with columns and a pediment, set against a backdrop of snow-capped mountains under a hazy sky.

Uniwersytet Zielonogórski

„Obcy świat”
w dyskursie europejskim

KOLEGIUM REDAKCYJNE SERII

Andrzej Ksenicz, Sławomir Kufel, Dorota Kulczycka (redaktor naczelny),
Małgorzata Mikołajczak (zastępca redaktora naczelnego), Radosław Sztyber (sekretarz),
Paweł Ziemiak

RADA REDAKCYJNA SERII

Zbigniew Chojnowski, Alfred Gall (Niemcy), Karel Komárek (Czechy),
Vyacheslav Nikolaevich Krylov (Rosja), Danuše Křičová (Czechy), Leszek Libera,
Jarosław Ławski, Piotr Michałowski, Marie Sobotková (Czechy), Alexander Wöll (Niemcy)

W serii ukazały się:

Interpretacje i reinterpretacje, red. D. Kulczycka, M. Mikołajczak, Zielona Góra 2013 (t. 1)

Historia i historie, red. D. Kulczycka, R. Sztyber, Zielona Góra 2014 (t. 2)

Eugeniusz Sue. Życie – twórczość – recepcja, red. D. Kulczycka, A. Narolska, Zielona Góra 2014 (t. 3)

W przygotowaniu – kolejne tomy: 5 tom *Kryminal. Między tradycją a nowatorstwem*,
6 tom *Literatura a film* oraz 7 tom *American Literature and Intercultural Discourses*

Seria „Scripta Humana” to projekt wydawniczy będący pokłosiem cyklicznych spotkań odbywanych w ramach Zielonogórskich Seminariów Literaturoznawczych, organizowanych przez Zakład Teorii i Antropologii Literatury Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Zielonogórskiego. Kolejne monograficzne tomy serii poświęcone są badaniom literaturoznawczym oraz kulturowym, ogniskując się wokół zagadnień i nurtów istotnych z punktu widzenia współczesnej humanistyki.

Staraniem i nakładem jednostek
Wydziału Humanistycznego
Uniwersytetu Zielonogórskiego

Instytutu Filologii Germańskiej
Instytutu Filologii Polskiej
Instytutu Neofilologii

ZESZYTY NAUKOWE UNIWERSYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

Seria
Scripta Humana
tom 4

„Obcy świat”
w dyskursie europejskim

REDAKCJA NAUKOWA

Nel Bielniak
Doroła Kulczycka

ZIELONA GÓRA 2015

RADA WYDAWNICZA

Andrzej Pieczyński (*przewodniczący*),
Beata Gabryś, Anna Walicka, Rafał Ciesielski, Zdzisław Wołk,
Krzysztof Witkowski, Bohdan Halczak, Van Cao Long, Michał Drab,
Marian Adamski, Marian Nowak, Ryszard Błażyński (*sekretarz*)



UNIWERSYTET
ZIELONOGÓRSKI

RECENZENT

Roman Dziergwa

REDAKCJA

Agnieszka Gruszka

REDAKCJA TECHNICZNA

Jolanta Karska

KOREKTA

Ewa Popiłka

PROJEKT OKŁADKI

Grzegorz Kallisiak

KOREKTA STRESZCZEŃ ANGIELSKICH

Urszula Gołębiowska

Na okładce wykorzystano zdjęcie z pobytu w Tadżykistanie
Karoliny Krawczyk, studentki filologii rosyjskiej.

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2015

ISBN 978-83-7842-177-1

ISSN 2353-1681

OFICyna WYDAWNICZA UNIWERSYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel./faks (68) 328 78 64
www.ow.uz.zgora.pl, sekretariat@ow.uz.zgora.pl

SPIS TREŚCI

Od Redakcji.....	7
------------------	---

WSCHÓD – „BLISKI” I NAJBLIŻSZY, EGZOTYCZNY I OSWAJANY

Barbara Zwolińska, <i>Sándor Márai na Bliskim Wschodzie</i>	13
Ewa Tichoniuk-Wawrowicz, „Żelazne motyle”. <i>Inna strona kobiecości</i> według Oriany Fallaci	27
Jarosław Ławski, <i>Mickiewiczowska wizja „słowiańskiego kontynentu”</i>	53
Zygmunt Zbyrowski, <i>Gruzja – „druga ojczyzna” Borysa Pasternaka</i>	71
Radosław Gajda, <i>Egzotyzy w Ognistym aniele Walerego Briusowa</i>	91

EUROPA ZACHODNIA – SWOJSKA CZY OBCA?

Nel Bielniak, <i>Zachodnioeuropejskie impresje w cyklu szkiców Aleksandra</i> <i>Kuprina Lazurowe wybrzeża</i>	105
Aleksandra Urban-Podolan, <i>Bliska, a jednak obca: Skandynawia oczyma</i> <i>bohaterów prozy Natalii Tołstoj</i>	121
Andrey Kotin, <i>Dusza na wygnaniu – metamorfozy samotności w powieści</i> <i>Gajto Gazdanowa Nocne drogi</i>	137

AMERYKA PÓŁNOCNA – MIT KRAINY SZCZĘŚLIWOŚCI?

Dorota Kulczycka, <i>Ameryka Stanisława Barańczaka</i>	153
Вячеслав Крылов, <i>Американские впечатления в творчестве</i> <i>Владимира Короленко</i>	181
Indeks osób.....	199
Noty o Autorach	205

TABLE OF CONTENTS

Editors' Introduction	7
------------------------------------	---

THE EAST – “NEAR” AND NEAREST, EXOTIC AND FAMILIAR

Barbara Zwolińska , <i>Sándor Márai in the Middle East</i>	13
Ewa Tichoniuk-Wawrowicz , <i>“Iron butterflies”. The other side of femininity</i> <i>by Oriana Fallaci</i>	27
Jarosław Ławski , <i>Mickiewicz’s vision of a “slavic continent”</i>	53
Zygmunt Zbyrowski , <i>Georgia – “The Second Homeland” of Boris Pasternak</i>	71
Radosław Gajda , <i>Exoticisms in The Fiery Angel by Valery Bryusov</i>	91

WESTERN EUROPE – FAMILIAR OR STRANGE?

Nel Bielniak , <i>Western European impressions in a series of Aleksander Kuprin’s</i> <i>sketches Azure Coast</i>	105
Aleksandra Urban-Podolan , <i>So close and still far away: Scandinavia</i> <i>in the eyes of the protagonists of Natalya Tolstoy’s prose</i>	121
Andrey Kotin , <i>Soul in Exile –The Metamorphoses of Loneliness</i> <i>in Gajto Gazdanov’s novel Night Roads</i>	137

NORTH AMERICA – THE MYTHIC LAND OF ETERNAL BLISS?

Dorota Kulczycka , <i>The America of Stanisław Barańczak</i>	153
Вячеслав Крылов , <i>Impressions of America in the creative works</i> <i>of Vladimir Korolenko</i>	181
Index	199
Notes on Authors	205

OD REDAKCJI

Oddawana do rąk Czytelnika monografia „*Obcy świat*” w dyskursie europejskim stanowi czwarty już tom serii naukowej „Scripta Humana”. Zamysłem, jaki przyświecał redaktorkom książki, było stworzenie zbioru rozpraw o percepcji geograficznie lub – co ważniejsze – mentalnie „obcych” zakątków świata w ujęciu emigranta – podróżnika – wędrowca europejskiego. W 2010 roku w Warszawie ukazała się praca zbiorowa *Europejczyk w podróży 1850-1939*¹. Niniejszy tom jest *sui generis* kontynuacją badawczych obserwacji zaprezentowanych w tamtej książce. Za szczególnie istotne należałoby uważać zmiany, jakie dokonały się w XX i XXI wieku. Współcześnie bowiem Europejczyk – dzięki rozwojowi techniki – może odbywać dalekie podróże, nie wyruszając z domu. I odwrotnie: jeśli wyjeżdża, wydaje się, że jest zapoznany za pośrednictwem mediów, przewodników, bedekerów, filmów dokumentarnych z „całym” światem i że nie odczuwa nawet najbardziej egzotycznych jego części jako „innych”, „odrębnych”. Niniejsza monografia powinna jednak przekonać, że istnieją jeszcze sfery „obce” – w sensie dosłownym, ale i przenośnym – rejony anomalii i krzywd „nie do pogodzenia” w świadomości mieszkańca Starego Kontynentu. Możliwe są też miejsca i przestrzenie azylu, zakątki idealnie upatrzone na schronienie przed dotychczasowym, niedoskonałym życiem. Wrażliwi i – jak zawsze – obdarzeni wyobraźnią pisarze i poeci dają świadectwo kolejnych zaskoczeń, odkryć, udanych, ale i daremnych prób osvajania miejsc i przestrzeni. Odsłaniają prawidłowość mentalnego przenoszenia własnej ojczyzny do miejsc nowych, nieznanych. Relacjonują własną lub/i innych dezaprobatę wobec obojętności i zła, jakie obserwują albo jakich sami doświadczają w obcych krajach i krainach. Zdradzają przy tym własne nostalgie i tęsknoty, euforie i olśnienia.

Chociaż „Historia mentalności jest jedną z tych dziedzin poznania historycznego, w których najtrudniej uchwycić zarówno moment przemiany, jak i określić element nowości”², wydaje się, że można zaobserwować przepaść między światoodczuciem podróżnych XVIII i XIX wieku a recepcją nieznanych lądów przez następne pokolenia.

¹ *Europejczyk w podróży 1850-1939*, red. E. Ihnatowicz, S. Ciara, Warszawa 2010.

² B. Geremek, *Umysłowość i psychologia zbiorowa w historii*, „Przegląd Historyczny” 1962, R. III, z. 4, s. 629-643.

Badacze, którzy w niniejszej monografii zabrali głos, w przejmujący niejednokrotnie sposób przedstawili stan badań polskiej i europejskiej literatury reprezentatywnej dla tematu „obcości światów”.

Na monografię składa się dziesięć rozpraw napisanych przez uczonych wywodzących się z krajowych i zagranicznych ośrodków akademickich; reprezentujących różne zainteresowania i stanowiska badawcze. Tę różnorodność i wieloaspektowość odzwierciedla przedkładany tom, który charakteryzuje ponadto znaczna rozpiętość tematyczna, czasowa i przestrzenna. Przedstawiano w nim bowiem dziewiętnasto-, a przede wszystkim dwudziestowieczne realia, w których wydarzenia dotyczące życia osobistego sprzęgnięte nierzadko bywały z problemami globalnymi: politycznymi i społecznymi. Realia te ukryte są również w języku, w preferencji do określonych słów, czego dowodzi autor jednego z zamieszczonych w tomie tekstów. Relacje, o których mowa, dotyczyły terenów Bliskiego Wschodu, Europy i Ameryki Północnej. Stąd też zawarte w tomie studia niejako naturalną kolejną rzeczy układają się w trzy zasadnicze bloki tematyczne, w ramach których podejmowane są bardziej szczegółowe kwestie związane z tytułową problematyką.

Część pierwszą (*Wschód – „bliski” i najbliższy, egzotyczny i oswajany*) otwiera esej Barbary Zwolińskiej. Autorka opowiada o wrażeniach z podróży na Bliski Wschód węgierskiego pisarza Sándora Máraia. Celem jego wędrówki było rozwiązanie problemu, czy dla radykalizującej się w niebezpiecznym kierunku Europy dwudziestolecia międzywojennego mogłyby być przydatne doświadczenia rzekomo nieskażonego zachodnią cywilizacją Wschodu. Pisarz, ukazując w swoim dziele rozdziew między bliskowschodnią a europejską kulturą, mentalnością i zwyczajami, tym samym musiał na tak postawione pytanie dać odpowiedź negatywną. Kolejny tekst, autorstwa Ewy Tichoniuk-Wawrowicz, przybliży sylwetkę Oriany Fallaci, jednej z najwybitniejszych i najbardziej kontrowersyjnych dwudziestowiecznych dziennikarek i pisarek, dokumentujących przede wszystkim historię powojennej Europy. Italianistka odsłania ponury obraz traktowania kobiet w krajach mentalnie i kulturowo obcych, szczególnie zaś na obszarach supremacji islamu. „Wschodniość” nie musi się jednak kojarzyć jedynie z muzułmańskimi czy hinduistycznymi rewirami³. Wizję Wschodu oswojonego, bliższego Europejczykom, w szczególności Polakom, prezentuje Jarosław Ławski. Autor przedstawia wyobrażenie Adama Mickiewicza o miejscu i roli Słowian w kulturze i cywilizacji oraz jego przekonanie o potencjalnych siłach drzemających w narodach słowiańskich, ich państwach i kulturach. Jako myśliciel *quasi*-religijny Mickiewicz był przekonany, że do zjednoczenia Słowian (i innych ludów Europy)

³ Zob. np. G. Borkowska, *Wschodniość, rosyjskość, orientalność. Porządkowanie pojęć*, [w:] *Pogranicza literatury. Księga ofiarowana Profesorowi Januszowi Maciejewskiemu na jego siedemdziesięciolecie*, red. G. Borkowska, J. Wójcicki, Warszawa 2001, s. 276 (całość: s. 272-281).

doprowadzić może tylko idea religijna, której poeta po zerwaniu z mesjanizmem Adama Towiańskiego upatrywał w odnowionym, nowoczesnym chrześcijaństwie. Specyfikę relacji Borysa Pasternaka z Gruzją, jego wkład w propagowanie gruzińskiej kultury odsłania kolejny „wschodni” tekst – artykuł Zygmunta Zbyrowskiego. Rosyjski noblista przebywał w Gruzji kilkakrotnie. W tym czasie zaprzyjaźnił się z wieloma wybitnymi gruzińskimi poetami, co zaowocowało przekładami gruzińskiej poezji tak współczesnej, jak i klasycznej. Egzotyczna miejscowa przyroda, kultura i obyczaje stały się także inspiracją dla licznych utworów poetyckich autora *Doktora Żywago*, zebranych między innymi w cyklu *Fale* i w zbiorze *Powtórne narodziny*. W ostatnim z zaprezentowanych artykułów związanych z problematyką wschodnią Czytelnik odnajdzie analizę językową dotyczącą *Ognistego anioła* Walerego Briusowa. Chociaż jest to utwór oparty na przebogatej dokumentacji źródłowej w różnych językach – przede wszystkim zaś na opracowaniach francuskich, niemieckich i rosyjskich – dotyczących magii, czarnoksięstwa, procesów zaprowadzanych przez inkwizycję, rozwoju kultury materialnej i duchowej ówczesnych Niemiec, Radosław Gajda dowodzi, że to właśnie egzotyzy w tej powieści oddają koloryt opisywanej epoki szesnastowiecznych Niemiec, tworzą realistyczny obraz jej stylu, świadczą też o oryginalności dzieła.

Kolejny blok tematyczny (*Europa Zachodnia – swojska czy obca?*) rozpoczyna artykuł Nel Bielniak o odczuciach towarzyszących Aleksandrowi Kuprinowi podczas jego kilkumiesięcznego pobytu w Europie Zachodniej, przede wszystkim we Francji i Włoszech. Autorka konstatuje, że prozaik doświadcza głównie rozczarowania, wyobcowania, z rzadka – zachwytu, wyraźniej widzi także rosyjskie niedostatki, do których zalicza rodzimą zaściankowość, nadmierną pokorę i uniżenie zwykłych ludzi czy ordynarność przedstawicieli władzy. W kolejnym tekście Aleksandra Urban-Podolan poddaje analizie zbudowaną na kontrastach literacką kreację Rosji i Skandynawii w szkicu Natalii Tołstoj. Siostra sławnej Tatiany Tołstoj inspirację i pomysły czerpała z własnej biografii, tworząc barwne tło dla refleksji nad różnymi aspektami życia w kraju i za granicą. Tę część monografii zamyka artykuł Andryja Kotina podnoszący problem społecznego i egzystencjalnego wyalienowania jednostki ludzkiej w obcej kulturowo i geograficznie przestrzeni wielkich, anonimowych miast zachodniej, kapitalistycznej Europy. Autor czyni to na podstawie powieści Gajto Gazdanowa *Nocne drogi*.

Ostatnią grupę tematyczną (*Ameryka Północna – mit krainy szczęśliwości?*) reprezentują dwa teksty. W pierwszym z nich Dorota Kulczycka artykułuje i rozwija myśl, że Stanisław Barańczak ujawnia w swojej poezji drugie dno Ameryki, innej od tej, jaką Europejczyk zna ze stereotypów. Autorka rozważa złożony problem emigracyjności oraz kwestię zakotwiczenia poety w „Nowym Świecie”. Odsłania, że Barańczak, pisząc o osobistym doświadczeniu przesiedlenia za ocean i osuwajania „obcego”, wciąż

niezmiennie porusza problemy polskie oraz problemy uniwersalne (egzystencjalne i eschatologiczne), wspólne całej rodzinie ludzkiej. Natomiast Vyacheslav Krylov (Вячеслав Крылов) zdaje relację z własnych, dogłębnych studiów różnego rodzaju utworów Władimira Korolenki, zwłaszcza tych, które łączy temat amerykański. Badacz odnotowuje, że w twórczości rosyjskiego pisarza istotne miejsce zajmuje kwestia świadomości narodowej na tle europejskich i amerykańskich realiów.

Książka jest próbą pogłębionej, aczkolwiek utrzymanej w bardziej lub mniej nowoczesnym tonie, refleksji na temat doświadczeń przestrzeni zapoznawanych i oswajanych, ale też cudzych, obcych, niebezpiecznych. Redaktorki tomu mają świadomość, że monografia nie wyczerpuje tematu. Pozostaje im jednak żywić nadzieję, że socjologów, psychologów społecznych, historyków, a przede wszystkim kolejnych badaczy literatury ów tom zainspiruje do dalszych, rzetelnych studiów nad literackimi świadectwami zetknięcia z tym, co w „obcych” kulturach i krajobrazach inne, nieznanne, nieprzewidziane i nie do końca odkryte. Wierzą, że interdyscyplinarność i heterogeniczność przedkładanego tomu, jego walor poznawczy i popularyzatorski sprosta wymaganiom zainteresowanych tematem Czytelników.